

## REFLECȚII ASUPRA UNOR PRACTICI POLITICE ȘI TRATAMENTE SPECIFICE REGIMURILOR TOTALITARE

**Simion CARP,**

*doctor în drept, conferențiar universitar,  
rector al Academiei „Ștefan cel Mare” a MAI,*

**Oleg RUSU,**

*doctor în drept, conferențiar universitar al Catedrei „Științe penale”  
a Academiei „Ștefan cel Mare” a MAI*

### *Summary*

*In the article are analyzed the sides of some political practices of the Soviet past such as the promotion of antireligious activity, inhuman and degrading treatments of detainees, the use of psychiatry for political purposes etc.*

*Thus it is specified that the communist authorities promoted an extensive defamation campaign of religion through mass-media. For the first time in the history of Bessarabian Orthodox Church, churches and graves profanation has been done. Many priests were arrested and killed in prison, others were shot at the Soviet withdrawal, and the majorities were deported with their families in remote regions of the USSR.*

*A special chapter of the Soviet history presents the relationship with Nazi Germany. In this respect, it specifies that among the crimes of Hitler regime there is nothing that would not have analogy in the Soviet history, and the crimes of the Stalinist regime, due to the cruelty and proportions are truly without precedent.*

*Another component of the repressive policy of the Soviet period was the use of psychiatry for political purposes. A lot of people were forcibly interned in psychiatric hospitals for their political beliefs or simply because they demanded their rights. Healthy and lucid people were treated with psychotropic drugs in doses exceeding several times the proper norm, until they were not able to judge. Thus, the political repression in the form of hospitalization in psychiatric hospitals has been a recurrent practice of the Soviet regime until the last decade of existence of the USSR.*

*In conclusion, it points out that totalitarian regimes represent the negation of human dignity and violation of all fundamental rights characteristic for a society built on democracy and respect for the rule of law.*

Știința istorică operează cu evenimente și fapte care și-au găsit reflectarea în documente sau în declarațiile martorilor. Însă secretele istoriei niciodată nu sunt cunoscute complet, astfel încât descoperirea unor pagini necunoscute contribuie la stabilirea unor noi viziuni asupra unor evenimente ale trecutului.

În țara noastră istoria a fost rescrisă de mai multe ori și multe decenii faptele istorice erau dozate și adaptate la diferite dogme ideologice, iar deseori erau ascunse. Cu multă grijă era ascunsă informația despre fărâdelegile sistemului totalitar sovietic, deoarece cunoașterea acestei informații putea pune în pericol însăși existența sa.

Multe fapte din istoria acestei perioade necesită anumite concretizări și corectări. Este important nu doar de a descoperi noi fapte, dar și de a nu da uitării ceea ce deja este cunoscut. Doar așa vom putea trage anumite lecții din trecut.

În cele ce urmează ne propunem să analizăm unele laturi ale practicilor din trecutul sovietic care pe parcursul anilor, din diferite motive, de către diferiți autori, au avut o interpretare neunivocă.

Este bine cunoscut că Uniunea Sovietică se declara un stat ateist. Ca scop proclamat, la o anumită etapă, era neutralizarea, iar în final, interzicerea curentelor religioase. În aceste condiții munca partidului în vederea suprimării religiilor a căpătat un caracter de propagandă profundă și sistematică care ar fi înlocuit convingerile religioase cu cunoștințe științifice asupra naturii și societății.

Astfel, autoritățile comuniste au promovat o amplă campanie de defăimare a religiei prin mass-media. Începând cu luna noiembrie 1940, pe paginile ziarului republican „Moldova socialistă” este instituită o rubrică permanentă „Clubul ateistului”, în care în mod regulat se aduceau argumente ale inexistenței lui Dumnezeu, luându-se în derâdere ritualurile creștine. Același lucru se făcea și prin intermediul emisiunilor radiofonice.

Pentru prima oară în istoria Bisericii Ortodoxe Basarabene s-a înfăptuit profanarea bisericii și mormintelor, fapt care constituie o insultă adusă credincioșilor și sentimentelor lor. Ostașii sovietici își permiteau să intre fără jenă în biserică cu capul acoperit, să fumeze sau chiar să fluiere. Culmea a constituit-o arborarea drapelului roșu pe biserica de pe strada Bulgară din Chișinău[1].

Pentru a promova o activitate antireligioasă, autoritățile comuniste, în scurt timp după 28 iunie 1940, au deschis Muzeul Ateismului. Acesta era găzduit în Capela Liceului de Fete „Regina Maria”. Muzeul conținea patru secții: „Istoria religiei și ateismului”, „Religia și știința”, „Religia și statul”, iar ultima secție încerca să demonstreze rolul nefast al religiei în perioada construcției socialismului. Materialele expuse explicau originea religiei prin prisma teoriei marxist-leniniste, originea omului conform teoriei darwiniste și mitul despre proveniența lui Hristos.

Au fost închise un șir de biserici și mănăstiri, altele au fost transformate în instituții de distracție, depozite etc. Lăcașele sfinte lăsate să funcționeze au fost obligate să achite impozite exagrate.

Deosebit de crudă era atitudinea comuniștilor față de preoțime. Mulți preoți au fost arestați și omorâți în penitenciare, alții au fost împușcați la retragerea sovieticilor, iar majoritatea au fost deportați, împreună cu familiile, în regiunile îndepărtate ale URSS. Enoriașii erau intimidați, constrânși să nu frecventeze lăcașele de cult[1].

Arestările, după cum se știe, aveau loc noaptea. Iar deja dimineața rudele celui arestat începeau căutările. Unde a fost dus? Ce faptă îi va fi imputată? Ce obiecte îi pot fi transmise? Poate avea întrevvedere? Acestea sunt întrebările frecvente la care organele represive niciodată nu găseau de cuviință să răspundă concret și la timp.

În perioada Gulag-ului era deseori aplicată pedeapsa închisorii cu formularea „10 ani fără dreptul la corespondență”. Rudele celor cărora le-a fost stabilită această pedeapsă credeau naiv că vor trece acești blestemați 10 ani și tatăl lor (mama, fiul, fratele) se va întoarce acasă. Ei așteptau să treacă fiecare an, fără să știe că omul lor drag zace de mult executat cu glonte în creștet în groapa comună la unul din poligoanele NKVD-ului. Treceau acești zece ani și mulți alți ani, țara se schimba, se schimbau conducătorii, se scria din nou istoria, însă adevărul despre cei executați la fel era ascuns[2].

Atât în perioada țaristă, cât și în cea sovietică condițiile de deținere în toate tipurile de instituții erau foarte proaste. Deseori în camere planificate pentru douăsprezece persoane (douăsprezece paturi, un veceu, o masă), erau ticsiți câte patruzeci sau câte șaizeci de deținuți. Aflându-se în astfel de condiții, aceștia nu erau speriați nici de carcera întunecată [3, p. 87-88].

Teritoriul URSS era convențional divizat în 8 regiuni de dislocare a direcțiilor teritoriale cu lagărele corecționale subordonate, închisori, puncte de escortare din post în post etc. Toată țara era acoperită de o rețea densă de închisori și izolatoare de detenție ale NKVD-ului. În prezent sunt cunoscute 2000 obiecte ale Gulag-ului (lagăre, închisori, comenduri)[2].

Transportarea deținuților era realizată cu vagoane marfare, care erau dotate cu paturi cu două nivele. Lângă pod erau două ferestruici cu gratii. În podea era tăiată o crăpătură îngustă care era folosită ca veceu. În vagoane nu erau prevăzute nici iluminare, nici lavoare. Vagonul avea capacitatea de 46 persoane, însă de obicei în el erau plasate 60 persoane sau mai mult. În timpul operațiunilor în masă, eșaloanele erau formate din 20 vagoane, în care erau transportați peste 1000 de deținuți. Ele se deplasau pe rutele indicate în afara graficului, iar drumul din raioanele centrale ale URSS spre Extremul Orient dura până la două luni. Pe parcursul întregii deplasări deținuților nu li se permitea să iasă din vagoane. Hrana era distribuită, de regulă, odată la 24 ore sau mai rar[2].

Teritoriile lagărelor, de obicei, erau îngrădite cu trei rânduri de sârmă ghimpată. Primul avea înălțimea de aproximativ un metru. Rândul mijlociu, de bază, avea înălțimea de 3-4 metri. Între rândurile de sârmă ghimpată erau fâșiile de control, iar în colțuri patru turnuri. În centru erau amplasate punctul medical și izolatorul disciplinar. Acesta din urmă reprezenta o construcție capitală, divizată în camere pentru

deținere solitară și deținere în comun. Împrejur erau amplasate barăcile pentru deținuți. În perioada rece a anului, în condițiile Uralului și Siberiei barăcile, deseori, nu erau încălzite. În astfel de condiții inumane puțini dintre deținuți supraviețuiau până la mult așteptata libertate[2].

Un izolator disciplinar trebuia să corespundă următoarelor exigențe: a) să fie friguros; b) umed; c) întunecos; d) să te omoare cu foamea. De aceea nu este încălzit nici când afară sunt treizeci de grade sub zero; nu se pun geamuri pe timpul iernii, pereții sunt lăsați să se impregneze cu umiditate (ori se amenajează carcera într-un subsol umed). Ferestrele sunt jalnice ori nu există defel (cazul cel mai frecvent). Se cultivă rația stalinistă – 300 de grame de pâine pe zi, iar „mâncare caldă”, adică zeamă chioară, numai în a treia, în a șasea și în a noua zi de încarcerare. Iată reperatele înăuntrul cărora trebuie să ne imaginăm toate carcerile[4, p. 292].

Clienți favorizați ai zonelor disciplinare erau: credincioșii, recalcanții și borfașii. Barăci întregi de „măicuțe” care refuzau să lucreze pentru diavol. În zona disciplinară „sub escortă” a sovhozului Peciora, aceste femei erau ținute în carceră cu apă până la genunchi[4, p. 294-295].

Despre practicile din Gulag au mărturisit mulți foști deținuți. Printre aceștia este și E. Kersnovskaia, o basarabeană deportată în Gulag în iunie 1941, care a descris apoi toate ororile prin care a trecut fiind eliberată în 1957. În 1991 a publicat un album cu desene despre viața din lagărele sovietice. Potrivit acesteia, printre procedeele de tortură practicate de călăii NKVD împotriva deținuților erau și următoarele:

- asfixierea până la hemoragie;
- arderea părții dorsale și a organelor reproductive;
- traumarea anusului;
- introducerea furnicilor în vagin[5].

Iar dacă e bătut, trebuie să i se facă praf rinichii, dacă i se prind mâinile în cătușe, trebuie ca pentru tot restul vieții încheieturile mâinii să-i rămână complet insensibile. Dacă e băgat la carceră, fără tuberculoză să nu iasă de acolo[4, p. 279].

Potrivit lui A. Soljenițan, în anii 1946-1947, în unele lagăre ale Gulag-ului, au fost cazuri de canibalism: oameni tăiați pentru carne, fierți și mâncați[4, p. 297].

Adepții lui Stalin și patrioții sovietici tănuiesc nemeritat încă un tip de „stahanoviști”, călăii NKVD. Printre ei se numără adevărații recordmeni: Generalul Vasili Blohin, care a împușcat nu mai puțin de 20 de mii de oameni, Piotr Maggo – 10 mii. Majoritatea călăilor au decedat de moarte bună, au fost îngropați cu onoruri și până în prezent sunt pomeniți de către funcționarii de securitate. Vorbind despre represiunile staliniste, adesea este amintit doar Gulagul, cu toate că el a fost doar o parte a aparatului represiv. Sute de mii de oameni nici nu ajungeau până

în Gulag, deoarece erau împușcați pe poligoane[6].

Un capitol aparte al istoriei sovietice îl prezintă relația cu Germania nazistă. Războiul între Germania și Uniunea Sovietică era inevitabil, deoarece Stalin și Hitler își propuneau scopuri incompatibile, iar „Acordul de prietenie și cu privire la frontiere” între aceștia a fost doar o strângere de mână, înainte de lupta pe viață și pe moarte. Acordul de prietenie cu Hitler a fost primit în URSS cu speranță. Omagiindu-l pe Hitler, oamenii sovietici, în anii 1939-1941 își numeau copiii, deseori cu numele acestuia[7].

Ca și lui Stalin, lui Hitler nu-i era indiferent cine va trăi în lumea postbelică. De aceea, fără a miza pe întâmplare, Hitler, în baza națiunii germane, forma rasa dominantă, iar Stalin, fără a considera diferențele de rasă și naționale ale materialului genetic inițial, forma rasa robilor. În acest sens a luat amploare fenomenul implicării științei și savanților în serviciul politicului. În opinia profesorului N. Kolțov, „forța de muncă fizică, savanții, oamenii de artă ș.a.” vor fi aduși la perfecțiune grație dezvoltării furtunoase a geneticii. Abordarea internațională de către Stalin a formării unei noi rase vizează un areal nelimitat al viitoarei ei așezări. Au fost făcute chiar și încercări de formare a hibridului dintre om și maimuță[7].

Astfel, în mai 1929, în ziarele sovietice a apărut informația precum că profesorul moscovit I.I. Ivanov, la cererea Institutului de Endocrinologie, va efectua experiențe de însămânțare artificială a maimuțelor în crescătoria din Suhumi. Urmașii, apăruți din hibridizarea omului cu maimuța, se preconiza a fi utilizați în lucrările grele, periculoase și nocive pentru om, evident și în experimentarea noilor tipuri de armament de ucidere în masă[7]. Urmează de menționat că o parte din aceste experimente erau desfășurate în cadrul direcției medicale a Gulag-ului.

Studierea variabilității ereditare direct asupra oamenilor necesita prea mult timp, de aceea cercetările se făceau, de regulă, cu bacterii, viruși, muște și câini. Că scopul principal al cercetărilor era totuși găsirea unor căi de schimbare a naturii ereditare a omului o demonstrează și experimentele cu gemenii umani. Curios e faptul că despre experimentele cu gemenii umani, realizate de medicul-genetician nazist din Oswenzim, Iosif Mengel, presa sovietică, în perioada postbelică, publica numeroase articole, iar despre experimentele savanților sovietici se publica modest doar în literatura de specialitate. Totuși colaborarea științifico-tehnică strânsă între Germania și Uniunea Sovietică la începutul anilor 1930 nu lasă îndoieli că medicul Mengel, în realizarea experiențelor sale în Auschwitz, se baza anume pe rezultatele savanților sovietici. Se știe, de exemplu, că la studierea impactului mediului ambiant asupra dezvoltării gemenilor identici în cadrul Institutului de Medicină Experimentală

„Maksim Gorki” din Moscova au participat 1000 de perechi de gemeni. Medicul Mengel, după unele calcule, dispunea doar de 200 perechi[7].

**Au fost desfășurate și alte experimente cu deținuții** cunoscute sub numele de Laboratorul nr. 1, Laboratorul nr. 12 sau „Camera”, acesta a fost un proiect de cercetare al serviciilor secrete sovietice. Experimentul presupunea testarea mai multor substanțe letale asupra prizonierilor din Gulag. Scopul era descoperirea unei substanțe otrăvitoare fără gust și inodoră, care să nu se fi putut detecta la autopsie. Otrava le era dată subiecților drept medicație, după masă. În cele din urmă, a fost creată C-2, o substanță otrăvitoare care putea omorî o persoană în 15 minute[8].

În opinia istoricului britanic Alan Bullock, ambii dictatori, obținând putere absolută în țara lor, pentru echilibrarea puterii în Europa, se imitau unul pe altul. Și Hitler, și Stalin se admirau în tăcere, respectând faptul că ambii au reușit să parcurgă drumul de la păturile de jos la putere nemărginită. De fapt, Hitler îl considera pe Stalin un adversar de la care avea ce împrumuta. Aici putem numi și practica creării lagărelor de concentrare pentru nimicirea a milioane de membri ai societății, fără perspectivă din punct de vedere genetic, și practica luării de ostatici, și nimicirea de sate întregi, și folosirea deținuților la muncile cele mai grele, și în experimentele inumane. Printre crimele regimului hitlerist nu e nimic ce nu ar avea analogie în istoria sovietică, iar crimele regimului stalinist, după cruzime și proporții, cu adevărat sunt fără precedent[7].

Este bine cunoscut că acțiunile militare începute de către „marii conducători”, cu toate atrocitățile și suferințele specifice războaielor, au căzut pe umerii oamenilor simpli care au plătit cu sănătatea sau cu viața lor. O componentă dramatică a acestui război a fost și prizonieratul.

Astfel, în perioada anilor 1941-1945 în prizonieratul sovietic s-au perindat peste 4 milioane de europeni din rândul armatelor inamice. Atât sub aspectul naționalității, cât și după cetățenie, contingentul deținut era foarte pestriț. Doar în lagărele pentru prizonierii de război de pe teritoriul URSS erau deținute peste 60 naționalități. Printre aceștia, în afară de germani și austrieci, erau și români, italieni, unguri, slovaci, finlandezi, spanioli, francezi, olandezi, belgieni, precum și reprezentanți ai altor state. Spre exemplu, în lagărele pentru prizonieri de război în această perioadă se aflau: români – peste 152 mii, italieni – aproximativ 50 de mii, unguri – peste 499 mii persoane. Numărul militarilor de război japonezi (în anul 1945) era de aproximativ 600 mii persoane[9, p. 59].

Scopul principal al acestor lagăre era stabilirea regimului necesar de deținere și a pazei foștilor militari ai inamicului cu implicarea ulterioară a acestora în muncă. Urmează de menționat că, deseori, la baza creării acestor lagăre, a organizării regimului de deținere, a pazei și utilizării muncii acestui contingent nu stăteau normele juridice internaționale ge-

neral-acceptate, ci factorii ideologici[9, p. 59].

Unele surse mărturisesc că soarta unei părți ai militarilor de război a fost neunivocă. Influența propagandei, ura față de dușman, alte cauze îi determinau deseori pe sovietici să săvârșească răfuieli samavolnice asupra prizonierilor. Aceștia erau împușcați pe loc, deseori fără respectarea procedurilor formale de înregistrare, evidență și interogare prealabilă[9, p. 199].

Astfel, în prizonieratul sovietic în anii 1939-1956 în urma rănilor, maladiilor, traumelor, sentințelor judiciare și extrajudiciare, abuzurilor precum și drept urmare a altor cauze au decedat sau au fost executați peste 700 mii prizonieri de război[9, p. 175].

Urmează de menționat și rolul deținuților în așa-numitele batalioane disciplinare. Batalionul disciplinar este termenul sub care sunt cunoscute batalioanele sovietice ce au luptat pe frontul de Est în cel de-Al Doilea Război Mondial.

Acestea au fost create de Iosif Stalin în iulie 1942, prin intermediul ordinului nr. 227 al Cartierului General. Respectivul document reprezenta o încercare disperată de a reinstaura disciplina în rândul trupelor sovietice, intrate în debandadă în primul an de război. Ordinul, popularizat prin lozincă „Ni șagu nazad!” (Niciun pas înapoi!), a introdus pedepse severe, inclusiv executarea pe loc pentru retrageri neautorizate.

Condamnații apți din punct de vedere fizic puteau să se înroleze ca voluntari în aceste unități, și mulți au fost „încorporați” direct din lagăre. Nu s-a făcut nicio distincție între civili sau militari și nici între deținuții politici și cei de drept comun.

Cei mai mulți dintre cei pedepsiți au fost trimiși în batalioanele disciplinare de infanterie. Termenul serviciului era, în general, de 1-3 luni, pedeapsa maximă fiind aplicată celor condamnați la moarte, pedeapsa standard a Ordinului 227. A existat și posibilitatea transformării termenului de serviciu într-o unitate de pedeapsă în serviciu normal. Celor condamnați li se putea comuta pedeapsa cu trimiterea într-o unitate obișnuită a Armatei Roșii, dacă erau răniți (se considera că vina „a fost spălată cu sânge”) sau dacă săvârșeau fapte eroice. Teoretic, puteau fi decorați pentru „servicii excepționale în luptă”, însă, chiar dacă erau eliberați și considerați pe deplin reabilitați, rămăneau suspecti de „lipsă de loialitate politică”[10].

În realitate, promisiunea reabilitării era pură propagandă; batalioanele disciplinare erau în subordinea unităților terestre NKVD-iste, care îi tratau pe cei pedepsiți ca pe o subspecie de soldat, utilă doar pentru a înlocui pierderile grele, menajând astfel trupele regulate. Unitățile de pedeapsă au fost folosite la străpungerea pozițiilor fortificate, la efectuarea de patrulări în adâncimea teritoriului inamic, ca ariergărzi de



sacrificiu și ca „momeală vie”(de exemplu, purtarea de uniforme de vară, vizibile, în timpul iernii, pentru a atrage focul inamicului și a-i demasca astfel pozițiile). Frecvent, erau trimise în prima linie fără armament. Cei care reușeau să supraviețuiască suficient timp pentru a fi trimiși într-o unitate a Armatei Roșii erau transferați în batalioanele de deminare. [10]

În afara batalioanelor de infanterie, majoritare, au fost înființate unități speciale de „călcători” (militari ce alergau prin câmpurile minate, în fața unităților de asalt, pentru a detona minele). Înainte de executarea atacurilor sinucigașe, soldații erau „pregătiți” cu rații sporite de votcă. Folosiți în ofensivele importante, „trupurile lor sfârtecate au marcat, până la sfârșitul războiului, trecerea în siguranță prin câmpurile minate ale unităților Armatei Roșii”.

Pe lângă batalioanele de infanterie și deminare, au fost create și unități disciplinare de aviație. Piloții și mitraliorii care au luptat în escadrilele disciplinare au fost defavorizați în privința comutării pedepsei, din cauza naturii luptei aeriene, rănilor dobândite fiind, în general, fatale. Nu se ținea cont de numărul misiunilor efectuate, piloții fiind menținuți în luptă până când erau doborâți[10].

Unele laturi ale acestui război sunt dezvăluite destul de amplu în romanul documentar cu titlul „Момент истины. В августе сорок четвертого” (autor V. Bogomolov), bazat pe evenimente reale care descrie munca grea și periculoasă a cercetașilor Armatei Roșii[11]. În roman sunt prezentate un număr mare de documente de pe timpul războiului (ordine, rapoarte, dări de seamă, telegrame etc.). Autorul redă cu lux de amănunte amenințările care planau asupra acestora, pe de o parte, forțele inamice, iar pe de altă parte, presiunea permanentă a superiorilor, inclusiv amenințarea cu împușcarea pentru neîndeplinirea sarcinii puse.

O altă componentă a politicii represive din perioada sovietică a fost utilizarea psihiatriei în scopuri politice. Astfel, foarte multe persoane au fost internate cu forța în spitalele de psihiatrie, pentru convingerile lor politice sau pentru simplul fapt că își cereau drepturile. Oameni sănătoși și lucizi erau tratați cu medicamente psihotrope în doze ce depășeau de câteva ori norma cuvenită, până ajungeau să nu mai judece. Aduși cu ambulanța la psihiatrie, cei incomozi erau examinați formal de o comisie care le puneau, invariabil, aceeași diagnoză: „schizofrenie lent progresivă” sau „sindrom paranoidal”[12].

Pușinii care au fost reabilitați de justiție și de comisiile medicale nu au fost repuși însă în drepturi, la modul practic. Stigmatul de „alienat mintal” i-a urmărit în permanență. Ei nu au putut să se reangajeze la vechiul loc de muncă sau să-și găsească altul în loc, alteori și-au pierdut irecuperabil familiile și au rămas condamnați să-și caute în permanență dreptatea[12].



Un exemplu elocvent este cel al lui Victor Coval, inginer la o uzină din Bălți, care a fost reținut în 1982, interogat de KGB și condamnat la tratament psihiatric pentru că a avut curajul să critice „democrația” sovietică.

Soluția era, din perspectiva organelor represive, izolarea acestuia de societate și aplicarea unui program de reeducare. S-a considerat însă că o condamnare la închisoare sau lagăr de corecție prin muncă poate să agraveze „devierile” ideologice ale acuzatului, de aceea s-a optat pentru o altă metodă de reeducare, recomandată public de Hrușciiov în 1958 drept una mai „umană” în raport cu detenția stalinistă sau cea din țările capitaliste. Era vorba de spitalul de psihiatrie de la Dnepropetrovsk, unul dintre cele mai mari din URSS[13].

Astfel, cazul lui Coval arată în mod clar că represiunea politică sub forma internării în spitalele de psihiatrie a fost o practică recurentă a regimului sovietic până în ultimul deceniu de existență a URSS.

În final, ținem să accentuăm asupra necesității studierii atente a trecutului istoric pentru a trage învățăminte care ar facilita construirea unui stat democratic. În acest sens, experiențele consumate pot constitui un îndrumar în procesul edificării unei societăți cu adevărat deschise.

În aceeași ordine de idei, specificăm că regimurile totalitare reprezintă negarea demnității umane și încălcarea tuturor drepturilor fundamentale caracteristice unei societăți construite pe baza democrației și a respectării statului de drept.

Astfel, păstrând vie amintirea ororilor care au avut loc în toate regimurile totalitare, putem promova drepturile fundamentale ale omului, în special în rândul cetățenilor noștri mai tineri și al generațiilor viitoare. Condamnarea caracterului inuman al acelor crime și păstrarea amintirii celor care au fost victimele acelor orori trebuie să fie un efort colectiv, împărțit și promovat de fiecare cetățean al Republicii Moldova.

### Referințe bibliografice

1. Țăranu M.S., *Politica sovietică antireligioasă din RSSM în timpul primei ocupații sovietice*, în <http://historia-aurellazar.wikispaces.com/file/view/Politica+Sovietic%C4%83.pdf>
2. Кузнецов И., *Засекреченные трагедии советской истории* // <http://lib.rus.ec/b/235272/read>
3. A se vedea: Кларов Ю., *Арестант пятой камеры*, Политиздат, Москва, 1990.
4. Soljenițan A., *Arhipelagul Gulag, 1918-1956*, încercare de investigație literară. Părțile a treia și a patra. Traducere și note de Ion Covaci, Editura UNIVERS, București, 1997.

5. *Cum îi torturau sovieticii pe basarabeni* // <http://blog.nistru-prut.info/?p=1032>
6. *Dezvăluiri zguduitoare: cum ucideau călăii lui Stalin* // [www.timpul.md/articol/\(arhive\)-dezvaluiiri-zguduitoare-cum-ucideau-calaii-lui-stalin-44650.html?action=print](http://www.timpul.md/articol/(arhive)-dezvaluiiri-zguduitoare-cum-ucideau-calaii-lui-stalin-44650.html?action=print)
7. *Pentru cine bat clopotele* (2) <http://www.literaturasiarta.md/pressview.php?l=ro&idc=263&id=207&zidc=4>
8. *Cele mai terifiante experimente medicale cunoscute vreodată. Laboratoarele de otrăvă sovietice* // [http://www.historia.ro/exclusiv\\_web/general/articol/](http://www.historia.ro/exclusiv_web/general/articol/)
9. Чайковский А., *Плен. За чужие и свои грехи*, Парламентское издательство, Киев, 2002.
10. *Istoria, așa cum a fost: batalioanele disciplinare sovietice* // <http://www.mehedinteanul.ro/blog/istorie/4811-istoria-așa-cum-a-fost-batalioanele-disciplinare>
11. *A se vedea: Богомолов В., Момент истины. (В августе сорок четвертого)*, Москва, Издательство «Литературная газета», 1976.
12. Cozonac C., *Victimele psihiatriei represive continuă să-și caute drepturile* // <http://www.europalibera.org/content/article/2091648.html>
13. Cașu I., „*Reeducare*“ *prin tratament psihiatric* // [http://www.historia.ro/exclusiv\\_web/general/articol/reeducare-tratament-psihiatric](http://www.historia.ro/exclusiv_web/general/articol/reeducare-tratament-psihiatric)